

Ewa Jarosz

<https://doi.org/10.26881/pwe.2018.43.01>

ORCID: 0000-0002-3207-0148

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ewa-jarosz@post.pl

Badania dotyczące dzieciństw(a) – perspektywa praw dziecka

Summary

Studies concerning childhood(s) – Children’s rights perspective

Research concerning children and childhood has been developing on the background of the evolution of different narrations (discourses) about a child. After the Convention on the rights of the child, narrations on the children’s rights and then about child well-being and the quality of children’s life became the very meaningful. As a consequence, a new type of research on childhood has been developing which has some specific foundations as for the object and procedures used. In the paper an attempt to expose main methodological assumptions of the new paradigm is presented, the role of subjective treatment of children in research and some patterns of childhood studies. This paradigm is dedicated to pedagogues, especially social pedagogues, as the way of researching childhoods close to their perception of studies as socially engaged and as interdisciplinary in the spectrum of exploration.

Keywords: childhoods, childhood studies, rights of the child

Słowa kluczowe: dzieciństwa, badania dotyczące dzieciństwa, prawa dziecka

Wprowadzenie. Specyfikacja i rozwój nowoczesnego dyskursu na temat badań dzieciństwa

Badania dotyczące dzieciństwa mają już swoją długą historię, jednak w ostatnich dekadach stały się złożonym i dynamicznie rozwijającym obszarem metodologicznej refleksji na temat poznawania rzeczywistości dzieci. Jednocześnie przeszły w tym czasie ogromną metamorfozę. Odeszły od paradygmatu psychologii rozwojowej i badań „na dzieciach” oraz aspiracji tworzenia obiektywnych uniwersalizmów o dzieciństwie. W nowoczesnych badaniach dzieciństwa mówi się o zrozumieniu sytuacji dzieci, o poznaniu i zrozumieniu problemów, jakich doświadczają dzieci przy ich aktywnym współdziałaniu oraz w oparciu o ich narrację. Nurt określany jako badania dzieciństwa (*childhood studies*) stawia w centrum dziecko/ dzieci zarówno w perspektywie obszaru zainteresowania, jak też traktując je jako pełnoprawne podmioty procesu badawczego (por. Radkowska-Walkowicz i Reiman 2018).

Nowoczesne badania dotyczące dzieciństwa rozumiane są jako badania oparte o prawa dziecka (*child’s rights based studies*) oraz odnoszące się w swych narracjach do kategorii dobrostanu dziecka (*child well-being*), nie tylko w tym znaczeniu, że dotyczą tematycznie

respektowania praw dzieci, ale również jako takie badania rzeczywistości dziecięcej, które respektują prawa dzieci w stawianych sobie celach, w sposobie ich realizacji oraz w aspekcie użytkowania wyników badań. W badaniach tych respektuje się z jednej strony podmiotową pozycję dziecka jako rozmówcy i partnera dialogu badawczego, jak też silnie przestrzega standardów etycznych udziału i traktowania dzieci w badaniach. Ponadto ich specyfiką jest to, iż osadzone są w nurcie prakseologicznym, czyli są badaniami zaangażowanymi w zmianę sytuacji dzieci w tym znaczeniu, iż ich zasadniczą intencją jest wywarcie wpływu na społeczno-polityczny kontekst i warunki funkcjonowania dzieci. Są to więc badania ukierunkowane na poprawę sytuacji dzieci oraz na rozwój przestrzegania praw dzieci, w tym praw do udziału społeczno-publicznego w szerokim znaczeniu. W tym sensie można powiedzieć, iż są to badanie szczególnie bliskie pedagogicznej tożsamości badawczej.

Rozwój nowoczesnego dyskursu o badaniach dzieciństwa, dyskursu w ramach paradygmatu praw dziecka rozpoczął się w latach 90. wkrótce po uchwaleniu Konwencji o Prawach Dziecka (Weller i in. 2014; Archard 2015). Konwencja akcentowała konieczność podmiotowego traktowania, ustanawiając je jako imperatyw społecznego stosunku do dzieci w sferze prawnej, społecznej i politycznej. Miało to zasadnicze znaczenie dla przeorientowania dyskursu w ramach badań dzieciństwa w stronę praw dziecka oraz wpłynęło na rozwój metodologicznych wzorów i sposobów realizacji badań zgodnych z prawami dziecka (Levesque 2014).

Konsekwencją pogłębionej refleksji nad prawami dziecka oraz eksplorowania znaczenia zawartej w nich podmiotowości dziecka oraz zasady udziału (partycypacji) dziecka było wykreowanie jako centralnej pozycji dyskursu kategorii dobrostanu dziecka (*child well-being*) oraz kategorii jakość życia dzieci, a także przyjęcie jako zasadniczej perspektywy badawczej subiektywnej oceny owej jakości życia przez dzieci (Casas 2018). Dobrostan dzieci wyraźnie już dzisiaj w dyskursie światowym deklaruje kategorię dobra dziecka (*child welfare*), promowaną dawniej, a dzisiaj wręcz krytykowaną za protekcyjny i autorytarny wymiar jej rozumienia i stanowienia. „Najświeższy” nurt dyskursu o dzieciństwie i jego poznawaniu (badaniu) przelamuje narrację praw dziecka jako ustanowionych przez dorosłych i ocenianych co do realizacji także przez dorosłych. W tym dyskursie rozpatruje się, czym jest dobrostan dzieci, jakie są jego uwarunkowania oraz jakie działania wpływają na poprawę dobrostanu dzieci (Stainton Rogers 2008). Dyskurs ten można widzieć dwojako, jako oceniany przez dorosłych oraz jako oceniany przez dzieci. Dyskurs dobrostanu dzieci, który jest oceniany przez dorosłych, ma już swoją historię, w jego ramach spotkać można między innymi liczne raporty na temat sytuacji życiowej dzieci prezentowane przez międzynarodowe agendy, jak na przykład UNICEF. W ostatnich jednak dekadach nastąpił zwrot dyskursu o dobrostanie dzieci w kierunku uwzględniania oceny samych dzieci – tzw. subiektywnego dobrostanu (*subjective well-being*), a nawet jej preferowania (Ben-Arieh 2012). W efekcie w ramach nowoczesnych badań dzieciństwa dominuje obecnie ujęcie dobrostanu/ jakości życia tak, jak definiują tę kategorię same dzieci.

Dyskurs badań dotyczących dzieciństwa oparty o kategorię jakości życia/ dobrostanu dzieci wykracza poza ograniczenia, które cechują „dyskurs potrzeb” czy „dyskurs praw”,

gdyż podkreśla, że dobro dziecka, jego komfort psychospołeczny, jego samopoczucie związane jest z kontekstem społeczno-kulturowym, czyli opiera się na zmienności społecznej i kulturowej systemów wartości (zob. Rees i Dinisman 2015; Kosher i Ben-Arieh 2017).

Główne założenia i cechy współczesnych badań dotyczących dzieciństwa

Cechy tożsamościowe współczesnych badań dotyczących dzieciństwa zdefiniowano w wielu pracach, jakie się ukazywały od lat 90. Wśród najbardziej znaczących pod tym względem wymieniane są prace: James i Prout (1990 i 1997 II wyd.), Ben-Arieh, Kaufman i inni (2001), Kehily (2001), Archard (2004), Corsaro (2005), James i James (2004, 2008 i 2008a), Prout (2004), Pufall i Unsworth (2004), Wyness (2006 I, 2012 II), Lancy (2008), Qvortrup, Corsaro i Honig (2009), Ben-Arieh, Casas i Fronès (2009), Melton, Ben-Arieh i inni (2014), Vanderhole, Desmet i inni (2015) oraz Ruck, Peterson-Badali i Freeman (2017).

Jako zasadniczy profil tożsamościowy współczesnych badań dotyczących dzieciństw jawi się ich osobliwość epistemologiczna i proceduralno-metodyczna. W tym względzie akcentuje się, że w badaniach tych (James i Prout 1997: 8):

- rozpatruje się dzieciństwa razem z perspektywą badawczą wyznaczoną przez same dzieci, czyli poznaje się ich sytuację i problemy z ich punktu widzenia,
- wykorzystuje się podejście etnograficzne jako szczególnie przydatne i umożliwiające wypowiedzianie się dzieci w bardziej bezpośredni sposób,
- akcentuje się konieczność aktywnego udziału dzieci w powstawaniu danych i realizacji badań,
- kieruje się zasadą prakseologicznego charakteru badań, oznaczającego, że badaniom musi towarzyszyć zaangażowanie w działania na rzecz poprawy sytuacji dzieci.

Współczesne badania dzieciństwa opierają się o specyficzne założenia, które determinują wielorako kwestie poznawania i eksplorowania różnych rodzajów dzieciństwa oraz wpływają na preferencje metodologiczne, jakie są rekomendowane oraz realizowane przez badaczy. Zasadniczą podstawę dla rozważania kwestii metodologicznych w badaniach dotyczących dzieciństw wyznacza Konwencja o Prawach Dziecka. W szczególności chodzi tu o szacunek dla dzieci oraz dla ich opinii oraz o uznanie i szacunek dla ich oglądu i oceny sytuacji oraz o uznanie ich doświadczeń. Zgodnie z tym można powiedzieć, że współczesne badania dzieciństwa, to badania, które interpretują i pokazują świat oczami dzieci. Dąży się też w nich do tego, aby dzieci były bezpośrednimi uczestnikami badań. Dzieci są traktowane jako najlepsi eksperci na temat swojej rzeczywistości i swoich problemów oraz najbardziej kompetentni informatorzy na swój temat. Chodzi więc o to, aby poznawanie sytuacji i problemów dzieci odbywało się „na prawach dzieci”, jak to ujmowali James i Prout (1997). Innymi słowy, dzieciństwo poznawane jest jako **doświadczane i wyrażane subiektywnie** przez dzieci oraz z perspektywy znaczenia, jakie ma ono dla nich samych. To założenie skutkuje między innymi całym szeregiem praktycznych moralno-etycznych aspektów, które wynikają z angażowania dzieci w badania w różnych

momentach procesu badawczego, począwszy od określania zakresu i treści pytań badawczych, przez zdobywanie informacji i danych, ich interpretację po wykorzystanie wyników badań (Christiansen, James 2000; Alderson 2000).

Kolejną istotną cechą współczesnych badań nad dzieciństwem jest założenie mówiące o **badaniu dzieci jako grupy społecznej** funkcjonującej w społeczeństwie i badaniu jej jako takiej, to znaczy jej statusu, jej problemów, jej odbioru świata, jej kultury, itd., a odejście od badania dzieci w pryzmacie funkcjonowania rodziny czy domu lub działalności szkoły czy funkcjonalności lub nie edukacji (Lange, Mierendorff 2009). To oznacza także, że we współczesnych badaniach dzieciństw preferowana jest perspektywa zbiorowa nad indywidualną. Innymi słowy w badaniach ma miejsce **kolektywizacja** dzieciństwa. To oznacza, że obszarem zainteresowania badawczego są przede wszystkim grupy dzieci a nawet całe populacje dzieci i to ich sytuacja życiowa oraz ich problemy są przede wszystkim przedmiotem analiz badaczy, a nie indywidualne podejście. Nie wyklucza to oczywiście realizowania badań w profilu indywidualnych przypadków, w sensie zastosowania szczegółowego rozwiązania metodologicznego czy też jako egzemplifikacji, ale są one traktowane jako jednostki reprezentują jakieś grupy czy populacje dzieci (zob. np. Wei i in. 2009). Przegląd choćby wymienionych wcześniej pozycji dyskursu (np. Melton, Ben-Arieh i in. 2014; Vanderhole, Desmet i in. 2015; Ruck, Peterson-Badali, Freeman 2017) pokazuje, że perspektywa kolektywna jest dzisiaj zasadnicza w badaniach dzieciństw.

Kolejną istotną cechą nowoczesnych badań dotyczących dzieci jest **dehomogenizacja** obszaru badań. Dzieci są spostrzegane i badane nie jako grupa jednorodna, podlegająca uniwersalistycznym kryteriom i prawidłowościom, ale jako zbiorowość niejednorodna, zróżnicowana i wieloobliczowa. Podkreśla się, że zasadniczą perspektywą badań dzieciństwa jest jego **polimorficzność**. Oznacza to przyjęcie jako podstawy epistemologicznej tezy, że istnieje **wiele dzieciństw** zróżnicowanych co do cech je konstytuujących i warunkujących. Innymi słowy uznaje się, że dzieciństwo przebiega różnie i realizuje się różnie i jest różnie uwarunkowane, a nawet definiowane. To zróżnicowanie ma miejsce na tle społecznych, kulturowych, terytorialnych, ekonomicznych, politycznych, religijnych cech, w jakich dzieciństwo przebiega – warunków, które wyznaczają różne oczekiwania, przekonania, normy, konteksty realizowania się dzieciństwa, ale też oznaczają różne zjawiska i inne czynniki jako uwarunkowania jego przebiegu. Co więcej, obecnie podkreśla się różność przeżywania dzieciństw i ich realizowania się na tle indywidualnych cech rodzajowych dzieci, takich jak płeć, stan zdrowia, poziom sprawności, itp. Analizuje się więc zróżnicowania jakości życia i subiektywnego dobrostanu dzieci na tle cech samych dzieci lub ich grup oraz na tle cech ich środowisk życia. Prowadzone badania pokazują różnice dzieciństw w perspektywie krajów, regionów czy też zamieszkiwania terenów wiejskich czy miejskich przez dzieci (zob. Ben-Arieh i in. 2017). Są więc dzieciństwa dziewczynek i chłopców, dzieci zdrowych i przewlekle chorych, dzieci z niepełnosprawnościami, z trudnościami adaptacji społecznej, dzieci żyjących w dobrobycie i tych w biedzie, w środowiskach świeckich i wyznaniowych, dzieciństwa wiejskie, małomiasteczkowe i wielkomiejskie itd. W nowoczesnym dyskursie o badaniach dotyczących dzieciństwa

promowana jest w konsekwencji terminologia wyrażająca ową polimorficzność, coraz częściej używa się określenia *dzieciństwa* (*childhoods*) i badania *dzieciństw* (Christensen, James 2000b, Liebel 2017), które także w tym opracowaniu będzie dalej stosowane.

Na koniec tej specyfikacji cech nowoczesnych badań dzieciństw należy nadmienić, że Ben-Arieh i Tarshish (2017) zwracają uwagę, jak wskazał wcześniej Casas (2000), iż dyskurs badań dotyczących dzieciństwa charakteryzuje się obecnie w dużym stopniu **orientacją pozytywną**, która oznacza przeniesienie akcentu z zapytywania w badaniach o braki w dobrostanie dzieci, w ich sytuacji, na pytania o możliwości poprawy, o kierunki wzmocnienia dzieci, o sposoby wsparcia dzieci oraz sposoby wykorzystanie potencjałów indywidualnych i środowiskowych.

Podstawowe założenia metodologiczne nowoczesnych badań dotyczących dzieciństw

Chcąc krótko scharakteryzować zmianę metodologiczną, jaka dokonała się w stosunku do badań tradycyjnych dotyczących dzieci oraz pokazać tendencje, jakie rozwijają się w dzisiejszych badaniach dotyczących dzieciństw, wskazać należy na kilka podstawowych reguł.

Po pierwsze, **odchodzi się od relacjonowania dzieciństwa przez dorosłych**, przez rodziców, nauczycieli i innych dorosłych będących obserwatorami dzieci (Christensen, James 2000), a także od poznawania dzieciństwa poprzez relacjonowanie własnych doświadczeń dziecięcych, czyli opisywania własnego dzieciństwa przez osoby dorosłe. Głos oddaje się bezpośrednio dzieciom na rzecz uzyskania ich osobistej relacji lub opinii, ich doświadczeń oraz ich oceny czy obrazu rzeczywistości. Ta perspektywa oznacza nie tylko spojrzenie na rzeczywistość oczami dzieci, ale także zapewnienie im podmiotowego udziału w badaniach (Christensen, James 2000; Dworsky 2014). Co prawda, tradycyjne „pofreudowskie” rozwiązania, które były typowe dla ujęć badawczych w paradygmacie psychologii rozwojowej, nadal są jeszcze stosowane i nawet wymieniane jako jeden z typów badań (Qvortrup 2000), to jednak teraz wykorzystuje się je raczej w specyficznych intencjach komparatystyczno-konfrontacyjnych w celu uchwycenia różnic w odbiorze rzeczywistości przez dorosłych i przez dzieci bądź też dla ukazania empatyczno-rozumiejących albo wręcz przeciwnych postaw dorosłych wobec sytuacji i doświadczeń dzieci (zob. np. Pillemer, Dickson 2014). W nowej formule badań dotyczących dzieciństw dominująca część dyskursu badawczego opiera się jednak na próbie uchwycenia w bezpośredni sposób (różny zresztą w sensie metod) subiektywnej relacji dzieci o swoich doświadczeniach lub o ich percepcji rzeczywistości. Cechą badań jest też odchodzenie od wyraźnego rozróżnienia statusu pomiędzy dorosłymi a dziećmi, czyli kryterium wieku jest tu na swój sposób ignorowane, jednak z przestrzeganiem ważnych reguł metodycznych i etycznych, w tym, iż stosowane w badaniach metody muszą być dostosowane do uczestników badań (Christensen, James 2000). Dobór szczegółowych metod realizacji badań jest determinowany indywidualnymi cechami i preferencjami osób badanych, społecznym i kulturowym kontekstem badań oraz rodzajem pytań badawczych, jakie zostały postawione (tamże).

Po drugie, bazową regułą metodologiczną badań nad dzieciństwami jest ich **interdyscyplinarność i podejście holistyczne** (Prout 2005; Kellet 2010; Melton i in. 2014). Rozumienie kategorii *dzieciństwa*, rozumienie wielorakości oraz wielowymiarowości życia dzieci i doświadczanych przez nie zjawisk i problemów oraz wielorodzajowość warunków realizowania się dzieciństw we współczesnym świecie wymuszają badania z perspektywy wielu dyscyplin albo inaczej ujmując – multiperspektywizm badań. Z tego powodu interdyscyplinarność i holistyczne podejście charakteryzują dzisiaj większość badań nad sytuacją dzieci i ich problemami, badań o różnym zasięgu, jak np. światowe czy regionalne lub krajowe raporty na temat jakości życia dzieci (zob. np. UNICEF Raport Card 14, 2017). Cechują się nimi także raporty dotyczące określonych doświadczanych przez dzieci lub pewne grupy dzieci problemów, jak np. przemoc, ubóstwo, problemy zdrowotne, migracje, praca dzieci czy jakość systemu ochrony dzieci itp. (zob. np. Kellet 2010; Maternowska i in. 2016; Pells i in. 2016; Young Lives 2017). Analiza większości studiów i badań nad sytuacją i problemami dzieci dotyczących czy to specyficznych grup dzieci, czy też trudności doświadczanych przez całe populacje dzieci, jak choćby badania wymienione powyżej, pokazuje, jak wieloaspektowe i wielowymiarowe są nowoczesne badania dotyczące dzieciństw oraz jaką wielość determinantów dzieciństwa ukazują. Interdyscyplinarne badania pozwalają w efekcie tworzyć całościowe (holistyczne), wielowymiarowe obrazy sytuacji życiowej, problemów i doświadczeń dzieci. Tego typu przedsięwzięcia badawcze wymagają często specyficznego zaplecza badawczego w postaci mniejszych lub większych interdyscyplinarnych zespołów badawczych¹ lub badań wieloagencyjnych (*multi-agency working*) (Kellet 2010).

Zmiana tradycyjnego modelu badań dotyczących dzieci, który charakteryzował się z jednej strony paradygmatem perspektywy rozwojowej, nachyleniem psychobiologicznym, uniwersalistycznym oraz także perspektywą socjalizacyjną, tj. dziecka jako stającego się dopiero członkiem społeczeństwa (*becoming*), oznacza więc w sensie interdyscyplinarności badań odejście od fragmentaryzacji dzieciństwa w badaniach, ale też od uprawiania badań tylko w profilu danej specjalizacji, czyli kiedy to oddzielnie badania są realizowane przez psychologów, oddzielnie przez socjologów, oddzielnie przez medyków, pedagogów, ekonomistów itd. Interdyscyplinarność i holistyczny charakter badań dotyczących dzieciństw oznacza też, że odchodzi się raczej od koncentrowania się tylko na określonych aspektach rozwoju dzieci lub tylko edukacji, socjalizacji, zdrowia dzieci itd., a rozpatruje się sytuację dzieci całościowo. Inaczej mówiąc, nowoczesne badania

¹ Rozwój badań nad dzieciństwem i jego problemami w dużej mierze dokonywał się i nadal jest realizowany w specjalnie tworzonych jednostkach badawczych, najczęściej pozaakademickich, w których eksperci i specjaliści z różnych orientacji badawczych, różnych dyscyplin, różnych ośrodków akademickich starają się całościowo i wielowymiarowo analizować sytuację dzieci lub określonych grup dzieci. W zasadzie można tu mówić o wyspecyfikowanych interdyscyplinarnych stowarzyszeniach czy centrach badawczych, a nawet konsorcjach (Melton i in. 2014). Wiele z tych pierwszych interdyscyplinarnych centrów badawczych ma dzisiaj już swoją ugruntowaną pozycję jako światowe ośrodki badań nad dzieciństwem (i problemami dzieciństwa). Wymienić tu można np. UNICEF Office of Research Innocenti, Childwatch International, Save the Children International. Inne mają zasięg i znaczenie regionalne lub lokalne, jak np. Norwegian Centre for Child Research w Trondheim czy Chapin Hall Centre for Children w Chicago.

dotyczące dzieciństwa, to badania transdyscyplinarne (*across disciplines*) (Kellet 2010), dążące do pokazania w całościowy sposób badanego obszaru rzeczywistości, tj. danej populacji dzieci, specyficznej grupy dzieci czy danego problemu lub zjawiska doświadczanego przez dzieci w perspektywie różnych jego wymiarów (Melton i in. 2014).

Podmiotowość dzieci jako imperatyw badawczy

Metodologiczne rozwiązania w zakresie sposobów realizacji badań są bardzo istotnym wymiarem tożsamościowym nowoczesnych badań dotyczących dzieciństw. W tematycznych opracowaniach opisy specyficznych rozwiązań metodologicznych co do konkretnych metod i technik badawczych zajmują często bardzo istotne miejsce (zob. np. Alderson 2000; Clark, Moss 2005; Lange, Mierendorff 2009; Wessells, Kostelny 2017; Beazley 2017). Podobną wagę nadaje się opisom szczegółowych zasad realizacji badań (zob. np. Punch 2002; Sofer, Ben-Arieh 2014; Maciejewska-Mroczek i in. 2018).

Metodologię badań nad dzieciństwami przenika, jak to już zaznaczyłam, idea praw dziecka. To oznacza przede wszystkim, że badania dotyczące dzieci muszą respektować podstawowe reguły, które zarówno mają charakter etyczny, jak i dotyczą głębokiego respektowania podmiotowości dzieci. Po pierwsze więc, badania dzieciństw odbywają się z przestrzeganiem na wysokim poziomie różnych szczegółowych wskazań etycznych dotyczących ich przebiegu i użytkowania (zob. np. Powell i inni 2012; WHO 2017; UNICEF 2018; O'Reilly i in. 2013; Greig i in. 2013; Maciejewska-Mroczek i in. 2018). Chodzi o to, by realizacja badań odbywała się w sposób, który nie naraża dzieci na jakiegokolwiek szkody czy krzywdę, o nie stosowanie ryzykownych, niekomfortowych metod i technik badawczych a wybieranie do badań takich, które są przyjazne dzieciom, np. rysunki, mapy, historie, gry, winiety, wywiady indywidualne i wywiady fokusowe i inne (tu zob. np. Clark, Moss 2005; Sofer, Ben-Arieh 2014; Favretto i in. 2018), ale też chodzi o zapewnienie odpowiednich warunków badań, o refleksyjno-empatyczną i responsywną postawę badacza w kontakcie z dzieckiem, o stosowanie technik bezpiecznego odreagowania udziału dzieci w badaniach, prowadzenie badań możliwie na terytorium własnym dzieci oraz przestrzeganie innych jeszcze zasad (zob. np. Punch 2002; O'Reilly i in. 2013; Graham i in. 2013; Sofer, Ben-Arieh 2014; Maciejewska-Mroczek i in. 2018; Witeska-Młynarczyk 2018). Po drugie, chodzi również o to, by urzeczywistniać podmiotowy udział dzieci w badaniach i szanować ich godność poprzez respektowanie zasady odpowiedniego informowania dzieci o badaniach, zasady wyrażania świadomej zgody dziecka na udział w badaniach i jego rezygnacji w każdym momencie, przez zapewnienie komfortu psychicznego podczas badania i po nim oraz zapewnienie pełnej poufności lub anonimowości (Sofer, Ben-Arieh 2014; Powell i in. 2012; Kellet 2010).

Respektująca prawa dziecka metodologia i związana z tym fundamentalna reguła podmiotowego traktowania dzieci w badaniach oznacza jednak przede wszystkim respektowanie praw dzieci jako uczestników badań w wymiarze inkluzyjnego i **partycypacyjny udziału dzieci na wszystkich etapach badania**. Chodzi więc o zapewnienie dzieciom uczestnictwa w badaniach w szerokim znaczeniu, o uznawanie i włączanie dzieci jako

współbadaczy i współpracowników w realizację projektów badawczych przez dorosłych. Docelowo w tej idei inkluzji dzieci w proces badań chodzi o ich traktowanie jako współdziałających z dorosłymi badaczami na każdym etapie procesu badawczego (*research with children*), tj. począwszy od jego projektowania a skończywszy na wykorzystaniu wyników w praktyce społecznej (Ben-Arieh 2005; Mason, Danby 2011; 2014, O'Reilly i in. 2013; Greig i in. 2013; Dahl 2014; Habashi 2013; Shier 2015; Kellet 2010). Co więcej, w duchu respektowania podmiotowości dzieci i ich partycypacji społecznej (tu jako badawczej) idzie też o uznanie dzieci w roli podmiotów inicjujących badania dotyczące własnej rzeczywistości i własnych problemów oraz o uznanie dzieci w roli realizujących badania możliwie samodzielnie przy wsparciu i pomocy lub asyście ze strony dorosłych (*research by children*) (Dahl 2014; Shier 2012; Kellet 2010). Innymi słowy, w nowoczesnych badaniach dzieciństw dzieci włączane są w proces badania w sensie bezpośrednio partycypacyjnym, to jest jako współrealizatorzy badań lub są uznawani jako samodzielni realizatorzy badań. Dąży się do sytuacji, by młodzi ludzie wspólnie z dorosłymi uczestniczyli w projektowaniu, zbieraniu danych i ich analizie oraz w postulowaniu ich wykorzystania, czyli możliwie we wszystkich etapach. Postuluje się też, by młodzi ludzie samodzielnie badali problemy, które ich dotyczą, ich własnej sytuacji życiowej, z zachętą i wsparciem dorosłych (*children as researchers*). Widać więc ewolucyjną zmianę w charakterze relacji pomiędzy badaczami (dorosłymi) a badanymi (dziećmi). Mary Kellet (2010: 22–23, 83) pokazuje pod tym względem jako ewolucyjnie sekwencyjne różne kategorie, wymieniając kolejno: badania **na** dzieciach à badania **o** dzieciach à badania **z** dziećmi à badania realizowane **przez** dzieci (*research on, about, with and by children*).

Dodatkowo, uwzględniając zaangażowanie społeczne jako profil konstytucyjny badań dotyczących dzieciństw, obecnie akcentuje się, by poznawanie dziecięcych światów i specyfiki dzieciństw odbywało się przez wykorzystanie partycypacyjnych badań jako **badania w działaniu** (*participatory action research*), wówczas bowiem podmiotowość dzieci jest jeszcze głębiej rozumiana, respektowana i realizowana, tj. w sensie ich własnych korzyści, jakie z udziału w badaniach odnoszą albo bezpośrednio one same, albo grupy dzieci lub ich populacje, a nie wyłącznie świat badaczy, świat akademicki, nauka czy ogólniej świat dorosłych (Dahl 2014; Greig i in. 2013; Kellet 2010). W ten sposób prowadzone badania pozwalają więc nie tylko pozyskać prawdziwy obraz dzieciństw i zrozumieć dziecięce doświadczenia przez dorosłych, ale też umożliwiają dzieciom wzmocnienie poczucia swej podmiotowości, uczą je znaczenia badań dla rozwiązywania różnych problemów, uczą je także różnych aktywności badawczych, ale również rozwijają i wzmacniają aktywną postawę dzieci w działaniu dla samych siebie i dla swojego środowiska oraz uczą je aktywnej postawy w rozwiązywaniu swoich problemów.

Podsumowanie

W demokratycznym świecie nikt już nie broni poglądów, które lokowały dzieci na pozycji biernych odbiorców wpływów socjalizacyjnych i kulturowych oraz istot/ obiektów

ocenianych przez dorosłych w perspektywie norm rozwojowych, klinicznych czy socjalizacyjnych. Do lamusa odeszła dawna narracja pedagogiczna mówiąca o urabianiu dziecka według jakichś modeli czy oczekiwań, o dziecku deficytów, braków, dziecku stwarzającym dorosłym problemy; narracja, która przekładała się na badanie dzieci w perspektywie ich przystawania bądź nie do jakichś standardów czy norm rozwojowych czy socjalizacyjnych. Dzisiaj dzieci są widziane jako grupa społeczna, stała część społeczeństwa, jedna z form jego generacyjnej struktury (Qvortrup 2009), jako jedna z szerokich społecznych sił (Christensen, Prout 2005). Jak podkreśla Wiliam Corsaro (2005), dzieci współtworzą własne historie życia, generują własne światy kulturowe i tą swoją aktywnością wnoszą wartości w ogólną kulturę społeczeństwa, w ten sposób przyczyniając się do jej rozwoju i zmiany. W tym sensie współkreują kulturę tak jak dorośli. Są współuczestnikami, współtwórcami i współdecydentami rzeczywistości społeczno-kulturowej.

Ukazany paradygmat nowoczesnych badań dzieciństw mocno przenika nowa pedagogiczno-polityczna narracja o inkluzji i partnerstwie dzieci i dorosłych, o ich współpracy i współdziałaniu w przeżywaniu życia oraz o uznaniu podmiotowości i równoważnej roli w rozwoju społeczeństw. Spostrzegane i rozwijane w jej duchu relacje między światem dzieci i dorosłych oznaczają konieczność odejścia od dawnych paradygmatów badawczych (Hogan 2010). Konieczna jest transformacja tradycyjnych postaw badawczych charakteryzujących się dążeniami do uzyskania wiedzy obiektywnej o dziecku, do tworzenia normatywnej charakterystyki dziecka w świetle uniwersalnych praw rozwoju, do opisywania dziecka przez dorosłego z jego punktu widzenia. Badania dzieci i dzieciństw dzisiaj ukierunkowane są na poznanie subiektywnych światów i różnorodności przeżywania dzieciństwa, na eksplorację wielości sposobu odbioru i przeżywania przez dzieci różnych doświadczeń oraz problemów na tle ich indywidualnej lub zbiorowej sytuacji czy kontekstów. Badacze nie tylko opierają się przy tym na narracji dzieci, ale dążą do współtworzenia razem z dziećmi wiedzy o ich subiektywnych światach i różnorodności dzieciństw. W konsekwencji respektowania w badaniach wartości takich jak podmiotowość, uznanie, partnerstwo i inkluzja, dzieci stają się aktywnymi podmiotami badań (Woodhead, Faulkner 2000), nie tylko w sensie wypowiedzania się na temat swoich doświadczeń i prezentowania własnej perspektywy rzeczywistości, ale także w sensie aktywności dzieci w realizacji badań, możliwie na wszystkich etapach procesu badawczego. Stają się partnerami badaczy.

Literatura

- Alderson P. (2000), *Children as researchers; the effect of participation rights on research Methodology*. In: P. Christiansen, A. James (eds.), *Research with children. Perspectives and practices*. London, New York.
- Archard D. (2004, 2015), *Children. Rights and childhood*, Routledge. London New York.
- Beazley H. (2017), *Visual methods in participatory right-based research with children and Young people in Indonesia and Vanuatu*. In: M.D Ruck., M Peterson-Badali., M. Freeman (eds.), *Handbook of children's rights. Global and multidisciplinary perspectives*. New York – London, Routledge.

- Ben Arieh A, Rees G., Dinisman T. (2017), *Children's Well-being around the world: Findings from the Children's Worlds (ISCWeB) project*. "Children and Youth Services Review", vol. 80.
- Ben Arieh A. (2005), *Where are the children? children's role in measuring and monitoring their well-being*. "Social Indicators Research, vol. 74 (3).
- Ben Arieh A., Tarshish N. (2017), *Children's rights and well-being*. In: M.D. Ruck, M. Peterson-Badali, M. Freeman (eds.), *Handbook of children's rights. global and Multidisciplinary Perspectives*. New York – London, Routledge.
- Ben-Arieh A., Casas F., Frønes I. Korbin J.E. (eds.) (2009), *Handbook of Child Well-Being Theories, Methods and Policies in Global Perspective*. Dordrecht – London, Springer.
- Ben-Arieh A., Kaufman N., Andrews A., George R., Lee Bong Joo, Lawrence Aber J. (eds.) (2001), *Measuring and monitoring children's well-being*. Dordrecht, Kluwer Academic.
- Ben-Arieh A. (2012), *How do we measure and monitor the "state of our children"?* *Revisiting the topic in honor of Sheila B. Kamerman*. "Children and Youth Services Review", 34 (3).
- Casas F. (2018), *Introduction to the Special Section on Children's Subjective Well-Being*. "Child Development", August 13.
- Casas F. (2000), *Quality of life and the life experience of children*. Ghent, University of Ghent.
- Christensen P., Prout A. (2005), *Anthropological and sociological perspectives on the study of children*. In: S.I Greene, D. Hogan (eds.), *Researching children's experiences: Approaches and Methods*. London, SAGE.
- Christensen P., James A. (2000), *Introduction. Researching children and childhood: Cultures and Communication*. In: P. Christensen, A. James (eds.), *Research with children. Perspectives and practices*. London – New York, Falmer Press.
- Christensen P., James A. (2000b), *Childhood diversity and commonality. Some Methodological Insights*. In: P. Christensen, A. James (eds.), *Research with children. Perspectives and Practices*. London – New York, Falmer Press.
- Clark A. I, Moss P. (2005), *Listening to young children. The mosaic approach*. London, National Children's Bureau and JR Foundation.
- Corsaro W.A. (2005), *The sociology of childhood*. London, SAGE.
- Dahl T.I. (2014), *Children as researchers: we have a lot to learn*. In: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley, *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Dworsky A. (2014), *Children as self-informants in longitudinal studies: substantive findings and methodological issues*. In: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley, *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Favretto A.R., Fucci S., Zaltron F. (2018), *Codzienne praktyki w zdrowiu i chorobie. Metodologiczne rozważania nad kompetencjami dzieci*. W: M. Radkowska-Walkowicz, M. Reiman (red.), *Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Graham A., Powell M., Taylor N., Anderson D, Fitzgerald R. (2013), *Ethical research involving children*. Florence, UNICEF Office of Research Innocenti.
- Greig A., Taylor J., MacKay T. (2013), *Doing research with children. A practical guide*. London, SAGE.
- Habashi J. (2013), *Children Writers: Methodology of the Rights-Based Approach*. "International Journal of Children's Rights", 21.
- Hogan D. (2010), *Researching 'the child' in Developmental Psychology*. In: S. Greene, D. Hogan (eds.), *Researching Children's Experience. Methods and Approaches*. London, SAGE.

- James A. A., James A. (2008a), *European childhoods: Cultures, Politics and childhoods in Europe*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- James A. A., James A. (2004), *Constructing childhood: theory policy and social practice*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- James A., Prout A. (eds.) (1997), *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London-Washington, Falmer Press.
- James A., James A. (2008), *Key concepts in childhood studies*. London, SAGE.
- James A., Jenks C., Prout A. (2005), *Theorizing childhood*. Cambridge, Polity.
- Kehily M. (ed.) (2001), *An introduction to childhood studies*. London, Open University Press.
- Kellett, M. (2010), *Children as active researchers: a new research paradigm for the 21st century?* ESRC, UK, <http://oro.open.ac.uk/7539/1/> (13.02.2017).
- Kosher H. I Ben-Arieh A. (2017), *Religion and subjective well-being among children: A comparison of six religion groups*. "Children and Youth Service Review", vol. 80.
- Lancy D. (2008), *The anthropology of childhood: Cherubs, Chattel, Changelings*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lange A., Mierendorff J. (2009), *Method and methodology in childhood research*. In: J. Qvortrup, W. Corsaro, M.S. Honig (eds.), *The Palgrave handbook of childhood studies*. New York, Palgrave Macmillan.
- Levasque R.J.R. (2014), *Childhood as legal status*. In: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley (eds.), *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Liebel M. (2007), *Paternalism, participation and children protagonism*. "Children, Youth and Environments", 17 (3).
- Maciejewska-Mroczek E., Radkowska-Walkowicz M., Reimann M., Witeska-Młynarczyk (2018), *Kodeks dobrych praktyk w badaniach prowadzonych z perspektywy nauk społecznych (w tym interdyscyplinarnych childhood studies, etnografii, antropologii kulturowej, socjologii)*. W: M.I. Radkowska-Walkowicz, M. Reiman (red.), *Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Mason, J. I Danby, S. (2011), *Children as experts in their lives: Child inclusive research*. "Child Indicators Research, vol 4 (2).
- Melton G., Gross_Manos D., Ben_Arieh A., Yazykova E. (2014), *The nature and scope of child research: learning about children's lives*. In: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley (eds.), *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Melton G.B., Ben-Arieh A., Cashmore J., Goodman G.S., Worley N.K (eds.) (2014), *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- O'Reilly M., Ronzoni P., Dogra N. (2013), *Research with children. Theory and practice*. London, SAGE.
- Pells K., Portella M.J.O., Espinoza-Revollo P. (2016), *Experiences of Peer Bullying among Adolescents and Associated Effects on Young Adult Outcomes: Longitudinal Evidence from Ethiopia, India, Peru And Viet Nam*. UNICEF Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/863/>, 12.02.2016.
- Pillemer D.B., Dickson R.A. (2014), *Adults' memories about their own childhoods*. In: G.B. Melton, Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley, *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Powell M.A., Fitzgerald R., Taylor N.J. & Graham A. (2012), *International Literature Review: Ethical Issues in Undertaking Research with Children and Young People*. (Literature review for the

- Childwatch International Research Network). Lismore: Southern Cross University, Centre for Children and Young People, Dunedin: University of Otago, Centre for Research on Children and Families.
- Prout A. (2005), *The future of childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. London New York, Routledge.
- Pufall P.B., Unsworth R.P. (2004), *Rethinking childhood*. New Brunswick, Rutgers University Press.
- Punch S. (2002), *Research with children. The same or different from research with adults?* "Childhood", vol. 9 (3)
- Qvortrup J. (2000), *Macroanalysis of childhood*. In: P. Christiansen, A. James (eds.), *Research with children. Perspectives and practices*. London – New York, Falmer Press.
- Qvortrup J. (2009), *Childhood as a Structural Form*. In: J. Qvortrup, W.A. Corsaro, M.-S. Honig (eds.), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Qvortrup J., Corsaro W. i Honig M.S. (2009), *The Palgrave handbook of childhood studies*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Radkowska-Walkowicz M.I., Reiman M. (red.) (2018), *Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Rees, G., & Dinisman, T. (2015), *Comparing children's experiences and evaluations of their lives in 11 different countries*. "Child Indicators Research", vol. 8.
- Ruck M.D., Peterson-Badali M., Freeman M. (eds.) (2017), *Handbook of children's rights. Global and multidisciplinary perspectives*. New York – London, Routledge.
- Shier H. (2012), *Learn to live without violence*. Reports by young researchers from San Ramón, Nicaragua, compiled and translated by Harry Shier, with a preface by Nigel Thomas, CESESMA.
- Shier H. (2015), *Children as researchers in Nicaragua: Children's consultancy to transformative research*. "Global Studies of Childhood", vol. 5 (2).
- Soffer M., Ben-Arieh A. (2014), *School aged children as sources of information about their lives*. In: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley. (eds.), *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Stainton Rogers W. (2008), *Promocja lepszego dzieciństwa: konstrukcje troski o dziecko*. W: M.J. Kehily (red.) *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*. Kraków, Wydawnictwo WAM.
- UNICEF (2017), *Building the future. Children and the Sustainable Development Goals in Rich Countries*. UNICEF Innocenti Report Card 14, Florence 2017.
- Vandenhoele W., Desmet E., Reynart D., Lembrechts S. (eds.) (2015), *Routledge international handbook of children's rights studies*. London New York, Routledge.
- Wei L., Hua Z., Wu Ch.J. (2009), *Doing Britishness. Multilingual practices, creativity and criticality of British Chinese children*. In: N. Thomas (ed.), *Children, politics and communication. Participation at the margins*. Bristol, Policy Press.
- Weller D., Hobbs S.D., Goodman G.S. (2014), *Challenges and innovations in research on childhood*. In: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N.K. Worley (eds.), *The SAGE handbook of child research*. London, SAGE.
- Wessells M., Kostelny K. (2017), *Child rights and practitioners wrongs*. In: M.D Ruck., M. Peterson-Badali, M. Freeman (eds.), *Handbook of Children's Rights. Global and Multidisciplinary Perspectives*. New York – London, Routledge.
- Witeska-Młynarczyk A. (2018), *Etyka dnia codziennego w badaniach etnograficznych z dziećmi z diagnozą ADHD. Opis warstwowy*. W: M. Radkowska-Walkowicz, M. Reiman (red.), *Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies*. Warszawa, Oficyna Naukowa.

- Woodhead M., Faulkner D. (2000), *Subjects, Objects or Participants? Dilemmas of Psychological Research with Children*. In: P. Christensen, A. James (eds.), *Research with Children. Perspectives and Practices*. New York and London, Routledge.
- World Health Organization (2017), *WHO Guidelines on Ethical Issues in Public Health Surveillance*. WHO, Geneva, <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/255721/1/9789241512657-eng.pdf?ua=1>
- Wyness M. (2006, 2012), *Childhood and society*. New York, Palgrave Macmillan <http://www.younglives.org.uk/content/about-us> (12.02.2017).